

Írta: Bodor Tibor

AZ ERDEI ISKOLÁK KIALAKULÁSA

Az első erdei iskolák Németországban alakultak a múlt század végén. A fellendülő iparosodás velejárájaként a nagyvárosokban egyre több ember betegedett meg tuberkulózisban. A gyerekeket szanatóriumokban gyógyították, a legfőbb cél a szervezet regenerálódása volt. A beteg gyerekeknek a fizikai és egészségi állapotához mérten alakították ki a programokat. A tanórák a szokásosnál rövidebbek voltak, kisebb volt egy osztály létszáma is. Az oktatás nagy része a szabad levegőn folyt. Az első erdei iskolát Berlin melletti Charlottenburgban alapították 1904-ben, és szabadlevegős iskolának nevezték.

1910-es évektől egyre több ilyen iskola alakult, „vidéki iskolaotthonok” néven, és az I. világháború után Németországban állami szinten elismerték az erdei iskolákat.

Az oktatás helyszíne megváltoztatta a tanítási rendet is. Az erdei iskolai programok alapvetően más módszereket, technikákat valósítanak meg az ismeretátadás során. Ott, ahol a gyerekek a természettel állandó, közvetlen és aktív kapcsolatban vannak, a megismerés folyamatában a szemlélődő és az ismereteket befogadó magatartás helyébe a cselekvő, felfedező magatartás lép.

Az utóbbi időben Magyarországon is egyre több iskola alakítja ki saját erdei iskolai programját. A környezeti nevelés szempontjából talán a leghatékonyabb oktatási forma az erdei iskola, amely természetes módon nevel a környezet értékeinek tudatosítására, védelmére. Mivel a természetben foglal helyet, **részesévé tesz valamennyi résztvevőjét** azoknak, az elsősorban érzelmekre ható, környezeti hatásoknak, amelyek kizárólag az élő jelenlévő természetből fakadnak, és nem pótolhatók annak sem szöveges, sem képi tükrözésével.

AZ ERDEI ISKOLA JELENE HAZÁNKBAN

A jelenlegi hazai gyakorlat erdei iskolai kezdeményezéseinek örvendetesen egyre bővülő választékából két különböző típusú, modellértékű példa emelhető ki:

Szentlőrinci Kísérleti Általános Iskola

Az 1985/86-os tanévtől működő tábor iskolája az erdei iskola mozgalom megújításának első, minden vonatkozásban pedagógiailag átgondolt vállalkozásnak tekinthető. Mindezt elősegítette az a körülmény, hogy az anyagi előfeltételek – saját táborhelyek és faházak Orfűn – megteremtésekor az értéket termelő és ezért saját pénzzel rendelkező iskola akkoriban előnyös és független anyagi helyzetben volt.

Ez az új tanulószervezési forma szervesen illeszkedik az iskola alapkonceptiójába, amely nevelésen lényegében pedagógiailag reprodukált társadalmi gyakorlat érthető. Ez az iskola teljes tevékenységrendszerét meghatározó alapelv, sajátosan konkretizálódik a tábori iskola életében.

Már maga a tábori iskola léte is a szentlőrinci tevékenységstruktúra terméke, mivel az anyagi bázist maguk a gyerekek termelték. Az értékalkotó termelőmunka sajátos formáit hozza létre a tábori élet: a tábor területét karban kell tartani, és a mindennapi létfenntartás is számos munkaalkalmat kínál.

„A tanítási-tanulási folyamat programja szerint az ismeretsajátítás folyamatának vezérlő elve az objektív valóságból való kiindulás, az objektív valóság komplex tanulmányozása, a problémák felmérésének, a valóság összefüggéseinek rendszerezése, aminek eredményeképp létrejön a tanulóban a külvilág belső modellje.”

A táborigazgatóban például az anyanyelvi program keretén belül táborigazgatóként látták el a tanulókat a táborigazgató és a rádió szerkesztését. Vagy: a matematikai tananyagban belül a geometriai ismereteket a természetben végzett mérésekkel sajátították el, kihasználva ezzel a természet adta lehetőségeket.

A szabadidő szervezése táborigazgató körülmények között kizárólagosan a közösség ügyévé válik. A táborigazgató feladata ma már kizárólag az, hogy a kínálatot minél szélesebb körben biztosítsa anélkül, hogy a részvételt bármiben is előírja.

A szentlőrinciek mind a táborigazgató élet irányításának, mint a tanulószervezésnek szinte új, az „otthoni”-tól eltérő formáit kísérletezik és próbálják ki. Az önként vállalkozó és szerveződő nevelőtestület nagyfokú önállósággal és felelősséggel rendelkezik a tananyag kiválasztása, a táborigazgató működési rendjének kialakítása, a szervezeti és munkafolyamatok megválasztása stb. terén.

A szentlőrinci tapasztalat is igazolja, hogy a táborigazgató kötetlen tanulószervezési kerete szinte kínálja a lehetőségeket a különböző szervezeti és munkafolyamatok alkalmazására, amelyek törvényszerűen különböznek a megszokott szervezeti formáktól. Itt az eddig szervezett táborigazgatói hetek mindegyikét más-más alapvető szervezeti forma uralta. Pl: előre meghirdetett témák feldolgozására a tanuló érdeklődése alapján egész évre szerveződő fakultatív kutatócsoportok munkája.

Budapesti Deák téri Általános Iskola

1986-ban szervezte meg először erdei iskoláját a Börzsönyben lévő Kemence község határában.

Az erdei iskola megszervezése szorosan kapcsolódott az iskola egyik kiemelt nevelési céljához: a belváros szívében, zsúfolt körülmények között létező, udvar nélküli és bármilyen zöldövezettől távol eső iskola gyermekeinek életét úgy kell élményt adóan, sokoldalú tevékenység-nyújtással megszervezni, hogy ezen belül kiemelt hangsúlyt kapjon a természet felfedezése, megismerése és védelme.

A kidolgozott oktatási programok vezérelve: „A való világot nem tantárgyi aspektusból értelmező, hanem a természetből és a környezetből fakadó problémákból kiinduló” módon megismertetni, a való környezet felvetéseiből táplálkozó ok-nyomozással integrálni a tantervi anyagot.

Ezeket a programokat a tradicionális tananyag tömbösített átrendezésével, illetve különböző tantárgyakra szétparcellázott ismeretanyag integrálásával alkották meg.

Mint ilyen, három tényezője érdemel említést:

1. Az erdei iskola az ismeretszerzés sajátos színtere, módszere. Sajátos oktatási eszköz, amely olyan új ismeretforrásokat és ismeretszerzési technikát kapcsol be a tanítás és tanulás folyamatába, amelyekkel a klasszikus tantermi oktatás nem rendelkezik.

2. Létezése túlmutat közvetlen didaktikai, illetve ismeretszerzési dimenzióin. Fellazítja a tanításról és a tanulásról alkotott fogalmainkat: átalakítja, megreformálja a tanítás-tanulás tradicionális szereposztásait: kikezdi az előírásokhoz igazodó, alapvetően a végrehajtásra kondicionált tanári és tanuló mentalitást és reflexeket, mert nélkülözhetetlen cselekvésszabályzó erőként tételezi fel az önállóságot, a kezdeményezést, a

helyzetfelismerést. Az erdei iskola tehát tipikusan innovatív létezési mód, mivel az egész tanév megtervezésére kihatással van.

3. Sajátos szocializációs színtér, a közösségi létforma gyakorlásának, az önkiszolgálás, az önfenntartás, az egymásra figyelés, a magukért és az egész csoportért való felelősségvállalás, a tanárokkal és más felnőttekkel való kommunikáció és együttműködés gyakorlásának sajátos terepe.

Az erdei iskola a természeti és környezeti nevelés legfőbb színtere és eszköze, mert magában a természetben foglal helyet, és így részévé teszi valamennyi résztvevőjét azoknak az indirekt környezeti hatásoknak, amelyek kizárólag az élő, létkető, jelenlévő természetből fakadhatnak és nem pótolhatók annak sem képi, sem szövegbéli vagy zenei tükrözésével.

Az erdei iskolák, mint komplex projektek, kivétel nélkül minden esetben tartalmazznak direkt, közvetlen természet- és környezetvédelmi programokat. A hazai erdei iskolai programokban a tevékenységek egyik centruma a közvetlen természet és környezetvédelem: az erdők gondozása, az élőhelyek védelme, facsemeték ültetése stb.

Az erdei iskola – sajnos – a jelenben észlelhető tendenciák eluralkodása vagy tartós állapotá válása esetén újból növekvő mértékben tesz szert az egykoron volt charlottenburgi egészségügyi és szociális jelentőségére, azaz egyre fontosabbá válik, mint számos városi gyerek jószerevével egyetlen lehetősége arra, hogy legalább néhány hétre egészséges környezetben; jó levegőn és tisztességes táplálkozás mellett élhessen.

Az erdei iskola fogalma ma kettős kötésben értelmezhető. Egyrészt az iskolák környezeti nevelési programjaik egy változata, másrészt egy ingatlan, egy objektum, amely speciális nevelési – oktatási helyként funkcionál. A környezeti nevelésről egy kicsit rendhagyóan:

Pedagógiai programjaikban az iskolák környezeti nevelési céljaik megvalósítását leginkább a természettudományi tantárgyak – különösen a természetismeret, a biológia és a földrajz – tanításához rendelik. Mivel a környezeti kapcsolatok értelmezéséhez nélkülözhetetlenek az ökológiai – humánökológiai – ismeretek, ezért nemritkán azonosítják is a környezeti nevelést az ilyen tartalmú ismeretek megtanításával.

Noha a környezeti folyamatok megértése lehetetlen valamilyen szintű természettudományos felkészültség nélkül, egyre inkább világossá válik az a felismerés, hogy a környezeti problémák alapjukat, gyökerüket tekintve nem természettudományi karakterűek, hiszen mögöttük mindig valamilyen emberi cselekvés, etikai, esztétikai, szociokulturális mozgatóerő, érdekek, és ellentétek húzódnak meg. A környezeti problémák, érdek- és értékkonfliktusok kezelésére, a harmonikus környezet megteremtésére és élvezetére az egzakt tudományok a humán műveltség kihagyásával nem taníthatnak meg.

A szemlélet, az értékrend gyermekkorban nem az ismeretterjesztés által változtatható leghatékonyabban. Noha a környezeti nevelés számos ponton kapcsolódik a reál, a humán, a technikai műveltséghez, az egészséges testkultúrához, tárgya mégsem azonos azokéval.

A környezeti nevelés nem magáról a természeti vagy humán környezetről szól, hanem az ember és környezete kapcsolatáról. A tárgya tehát e relációk köre, s éppen ebből következőleg szükségszerűen komplex és integrált nevelési terület.

Komplex, mert vizsgálódásának tárgya több, különböző, de egymással belső összefüggésben álló művelődési területhez tartozik egyszerre.

A környezet egyaránt megragadható, leírható és magyarázható földrajzi, biológiai, történelmi, gazdasági, technikai, etikai, esztétikai stb. szemszögből.

Integrált, mert összetevőit mindig az ember és környezete viszonyának tükrében vizsgálja, s ez a kapcsolat integrálja, összefűzi az ennek megértéséhez szükséges tudást. A komplexitás tehát a tevékenység, vagy tantárgy felépítésére, míg az integrativitás a tanítás-tanulás szemléletére vonatkozik.

A környezeti nevelés során közvetített ismeretek köre így egyrészt a természeti és létesített környezetre, másrészt az emberek viselkedésére vonatkozik. A kettő közötti harmonikus kapcsolat, viszony pedig különböző tevékenységek során, személyes élményű gyakorlás útján sajátítható el. Emiatt a környezeti nevelés akkor lehet igazán hatékony, ha lehetővé tesszük a valóságos természeti és létesített környezet cselekvő megismerését is, ha e célból különböző terepi tanulmányokat is szervezünk.

Az erdei iskola az anyaiskola székhelyétől különböző helyszínű, a környezet adottságaira építő többnapos tanulásszervezési forma. A terepi ismeretszerzést közös cselekvésekhez kötjük. A tanítás helyszínével szorosan és szervesen összefügg a tananyag, a képességfejlesztés és a közösségi tevékenységekhez kötődő szocializáció. Az erdei iskolának nemcsak az oktatás a célja, viszont az erdei iskolában folyó tanítás-tanulás az iskola tantervének részét képezi. E programban nem önkéntes jelentkezés alapján lehet részt venni, hiszen a tanulók tantervi követelményeket is teljesítenek.

Ottani teljesítményüket a tanórai munkájukhoz hasonlóan szükséges értékelnünk. Erdei iskolát tehát csak szorgalmi időben szervezhetünk.

Az erdei iskola a műveltségi területek közös követelményei közül kiemelten hangsúlyozza a következőket:

Hon- és népismeret: a tanuló „kiszakadva” megszokott környezetéből a valóságban ismeri meg hazánk adott részét, az ott élőket, szokásaikat, hagyományait, helyi közösségeket. Ugyanakkor iskolai közösségét képviselve erősödhet az együvé tartozás érzése, közösségtudata.

Környezeti nevelés: Az erdei iskola fő elemei az élő, többé-kevésbé természetes környezet megismerését tűzik ki célul, miközben törekednek a tanulók környezettudatos magatartásának pozitív irányú befolyásolására.

Testi és lelki egészség: Az egészséges életmód sok részlete előkerül az erdei iskola programja alatt, ha nem is mindig „direkt” formában, azaz tananyagként. A helyes táplálkozás, megfelelő tisztálkodás a napirend kialakítása, mozgás, sport, szellemi tevékenységek mind-mind jelen kell, hogy legyenek ez alatt az idő alatt.

Kommunikációs kultúra: Ezen idő alatt a tanulók kilépnek a megszokott kommunikációs közegükből: tévét, videót nem néznek. Mivel egy speciális, viszonylag zárt, ezért nagyrészt egymásra utalt közösséget alkotnak, kénytelenek jobban egymásra figyelni, véleményüket, kívánságaikat megfelelő módon közölni, ami fejlesztheti kommunikációs kultúrájukat.

Az erdei iskola kiemelt céljai: A diák kerüljön új, szokatlan, élményszerű tanulási helyzetekbe. Szerezzen közvetlen tapasztalatokat a természetes környezetből, a mindennapi életből. Törekedjék az iskolapadban megszerzett ismereteit a gyakorlatban is alkalmazni, igyekezzen tudását egy-egy probléma megoldásához komplex módon használni. Az új ismereteket igyekezzen önállóan, tudásának és érdeklődésének megfelelően, minél kevesebb tanári közreműködéssel megszerezni. (A tanár feladata elsősorban a problémafelvetés, a forrás megjelölése, munkaszervezés.) Napirendjét igyekezzen célszerűen kialakítani. Törekedjen együttműködni társaival, igyekezzen elfogadni, tiszteletben tartani mások nézeteit. Fejlődjön közösségi magatartása, figyeljen oda társára, annak esetleg felmerülő problémáira.

Az erdei iskolában a tanulás *valóságban szerzett tapasztalataikon*, megfigyeléseiken, méréseiken alapul, így az ismereteket élményekként fogadják be a tanulók, a legtöbbször fel sem tűnik nekik, hogy tanulnak. Jellemző tanítási-tanulási módszerek: kiscsoportos foglalkozás, mérések, megfigyelések elvégzése, önálló ismeretszerzés.

AZ ERDEI ISKOLA MINT OBJEKTUM

Erdei iskolának nevezik azokat a bázisokat, objektumokat is, melyeket azért létesítettek (természetvédelmi szervek, erdészetek, egyesületek, vállalkozók), hogy ott pedagógiai szakmai szolgáltatásként terepi oktatást nyújtsanak. Ezek az iskolák e célból megfelelő eszközökkel, helyiségekkel, olykor könyvtárral, laboratóriummal stb. rendelkeznek, s van speciális terepi oktatási szakértelemmel rendelkező, a vidéket jól ismerő munkatársuk is. Bár azonos alakú, különböző értelmű két kifejezésről van szó. Ezek az erdei iskolák mint terepi oktatási központok nem csak erdei iskolai programokat kínálnak. Tanulói kutatásoknak, témnapoknak, témaheteknek, terepgyakorlatoknak, szakköri programoknak is otthont adhatnak. Az erdei iskolákban tehát nem csak erdei iskola szervezhető.

Az objektumokat a Nemzeti Parkok, az erdőgazdaságok, önkormányzatok és civil szervezetek is működtetnek. Az, hogy az erdei iskola mint nevelési – oktatási forma és mint objektum működik, jó példája az iskola és az azt befogadó társadalmi közeg együttműködésének. A felnövekvő generáció környezettudatos gondolkodásának egyik – de nem egyetlen – elemeként a szemléletformálásban fontos eleme lehet.

A cikk megírásában az alábbi cikkek segítettek:

Lehoczky János: A szabadég iskola

Balássy Szabolcsné: Az erdei iskola elméletben és gyakorlatban, 1994.

Karácsony Károlyné: Az erdei iskola munkafüzet használatáról, 1996.

Tóthné Tímár-Geng Csilla: Az erdei iskola programjának összeállítása és lebonyolítása, 1996.

Major Ferenc: Tanterv (OKI 96.)

Adorján Rita: Magonc